

² *Нефедьев Е. А.* «Учение об иске». – Казань, 1895 // Избранные труды по гражданскому процессу. – Краснодар, 2005.

³ *Тимченко Г. П.* Принципи цивільної юрисдикції : принципи, історія, перспективи розвитку. – Київ: Наукова думка, 2006. – С. 268.

⁴ *Боровиковский А. Л.* Отчет судьи. – СПб.: Тип. А. С. Суворина, 1894. – Т. 3. – Дела мужичьи. – С. 27.

⁵ Цит. по : *Цихоцкий А. В.* Теоретические проблемы правосудия по гражданским делам. – Новосибирск: Наука, 1997. – С. 319.

⁶ *Викунт М. А.* Иск как элемент права на судебную защиту, его юридическая природа и обоснование // Вопросы теории и практики гражданского процесса. – Саратов, 1976. – Вып. 1. – С. 58.

⁷ *Семенов В. М.* Конституционные принципы гражданского судопроизводства. – М.: Юрид.лит., 1982. – С. 110.

⁸ Там само. – С. 111.

⁹ Там само. – С. 111-112.

¹⁰ *Тимченко Г. П.* Вказана праця. – С. 270.

¹¹ Там само. – С. 269.

Резюме

У статті досліджуються актуальні питання сутності і змісту принципів доступності права на судовий захист у цивільному процесі.

Ключові слова: цивільний процес, принцип доступності судочинства, правосуддя.

Резюме

В данной статье исследуются актуальные вопросы сути и содержания принципов доступности права на судебную защиту в гражданском процессе.

Ключевые слова: гражданский процесс, принцип доступности судопроизводства, правосудие.

Summary

In this article is analyses features, principles and actual essences of legal rights for protection in civil procedure.

Key words: civil procedure, principle of accessibleness of civil procedure.

Отримано 3.12.2009

П. М. ПАЛЬЧУК

Петро Миколайович Пальчук, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного торговельно-економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОБІГУ АЛКОГОЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку економічних відносин в Україні сфера обігу алкогольної продукції потребує постійної уваги з боку держави, оскільки ринкові механізми не завжди виявляються спроможними забезпечити саморегулювання сфери обігу алкогольної продукції. Таким чином, необхідно запровадження спеціальних публічно-правових засобів контролю щодо обігу алкогольної продукції, в першу чергу – інституту ліцензування. Проте, незважаючи на постійне вдосконалення законодавства України, механізм ліцензування торгівлі алкогольними напоями залишається недосконалим. Отже, існує

© П. М. Пальчук, 2010

необхідність розробки теоретичних і методологічних основ ліцензування обігу алкогольної продукції в Україні, вибору оптимального механізму державного впливу на алкогольну сферу.

Проблеми ліцензування обігу алкогольної продукції розглядаються багатьма фахівцями, зокрема внесок у теоретичну розробку концептуальних засад ліцензування в цілому та ліцензування в сфері обігу алкогольних напоїв як окремого напрямку ліцензування зробили В. Авер'янов, Е. Бекірова, С. Вітвіцький, М. Галянтич, І. Коліушко, В. Колпаков, Т. Кравцова, І. Пастух, С. Третьяков, Л. Шестак, А. Шпомер, В. Щербина та інші.

Загальні засади ліцензування в сфері господарської діяльності за її видами визначається Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (далі – Закон про ліцензування) від 1.06.2000 р. № 1775-III. Відповідно до ст. 2 Закону про ліцензування, ліцензування виробництва й торгівлі алкогольними напоями здійснюється згідно із законом, що регулює відносини у цій сфері. Таким спеціальним нормативно-правовим актом є Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 р. № 481/95-ВР (далі – Закон), який визначає, що в разі невідповідності вимогам даного Закону норм інших законів і нормативно-правових актів суб'єкти господарювання і державні органи, які здійснюють контроль за дотриманням положень законодавства, мають керуватися вимогами Закону. Ліцензування обігу алкогольної продукції має на меті захист прав та законних інтересів всіх учасників ринку, зокрема: суб'єктам господарювання – більш спрощений вихід на ринок максимальної кількості підприємницьких структур; споживачам гарантії від проникнення на ринок небезпечної для здоров'я алкогольної продукції; державі – створення належних умов дотримання балансу інтересів суб'єктів господарювання, споживачів, держави; пряме і непряме збільшення податкових надходжень до бюджету¹. При цьому, ми підтримуємо думку науковців, які вказують на необхідність запровадження спеціального порядку ліцензування щодо широкого кола операцій без належного обґрунтування², отже необхідно визначити, на яких засадах слід застосовувати даний механізм – загальний, що унормовується Законом про ліцензування або спеціальним Законом.

Статтею 15 Закону визначено, що імпорт, експорт і оптова та роздрібна торгівля алкогольними напоями може здійснюватися суб'єктами господарювання за наявності ліцензій. Закон визначає, що ліцензія – це документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання на здійснення оптової або роздрібною торгівлі протягом визначеного строку за умови дотримання вимог законодавства щодо оптової та роздрібною торгівлі алкогольною продукцією. Ліцензія на право здійснення оптової та роздрібною торгівлі алкогольною продукцією має такі ознаки: надає право на здійснення оптової та роздрібною торгівлі протягом певного строку за умови виконання вимог чинного законодавства; підтверджує матеріально-технічні та економічні можливості суб'єкта господарювання, необхідні для здійснення операцій з алкогольною продукцією (наприклад, наявність необхідних торговельних площ); передбачає здійснення торговельної діяльності алкогольною продукцією в певному місці (в першу чергу, це торкається роздрібною торгівлі алкогольною продукцією), за умови реєстрації місць збереження алкогольної продукції в органах державної податкової служби; при видачі ліцензії не встановлюються кількісні та інші обмеження щодо обігу алкогольної продукції.

Відповідно до Закону торгівля алкогольною продукцією може здійснюватися у двох різновидах, а саме як оптова, так і роздрібна торгівля. Зокрема, оптова торгівля – це діяльність з придбання і відповідного перетворення товарів для наступної їх реалізації підприємствам роздрібною торгівлі, іншим суб'єктам господарювання. Роздрібна торгівля Законом визначається як діяльність з продажу алкогольних напоїв безпосередньо громадянам та іншим кінцевим споживачам для їх особистого некомерційного використання незалежно від форми розрахунків, у тому числі на розлив у ресторанах, кафе, барах, інших підприємствах громадського харчування. Зокрема, Законом вказується, що місце торгівлі – це місце реалізації товарів, у тому числі на розлив, в одному торговому приміщенні (будівлі) за місцем його фактичного розташування, для алкогольних на-

поїв – торговельною площею не менше 20 кв. м, обладнане електронними контрольно-касовими апаратами (незалежно від їх кількості) або де є товарно-касові книги (незалежно від їх кількості), в яких фіксується виручка від продажу алкогольних напоїв незалежно від того, чи оформляється через них продаж інших товарів. Таким чином, законодавець у Законі встановлює не тільки загальні вимоги в сфері обігу алкогольної продукції, а закріплює спеціальні норми щодо роздрібною і оптовою торгівлі такою продукцією.

Видавати ліцензії в сфері ліцензування обігу алкогольної продукції мають повноваження органи, визначені постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку органів ліцензування» від 14.11.2000 р. № 1698, зокрема, органом ліцензування було визначено Департамент контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, повноваження якого закріплені наказом Державної податкової адміністрації України від 10.02.2007 р. № 71. Іншою постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності» від 4.07.2001 р. № 756 не визначено вичерпного переліку документів, що надаються органом ліцензування суб'єктами господарювання, проте даний недолік має бути усунуто шляхом прийняття відповідних змін до цієї постанови.

Згідно з Законом ліцензія видається на підставі заяви суб'єкта господарювання, до якої додається копія свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта господарювання, завірена нотаріально або органом, який видав оригінал документа. У заяві має зазначатися вид господарської діяльності, на провадження якого суб'єкт господарювання має намір одержати ліцензію (оптова чи роздрібна торгівля алкогольними напоями), а в заяві про видачу ліцензії на роздрібну торгівлю алкогольними напоями – також адреса місця торгівлі. Вимагати надання інших документів, крім зазначених у цьому Законі, забороняється. Проте, постановою Кабінету Міністрів України від 13.05.1996 р. № 493, якою був затверджений Тимчасовий порядок видачі ліцензій на право імпорту, експорту, оптової торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами і роздрібною торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами та постановою Кабінету Міністрів України від 31.03.1999 р. № 500, якою було затверджено Положення про порядок видачі ліцензій на право оптової торгівлі спиртом етиловим, коньячним, плодовим, виноградним, алкогольними напоями і тютюновими виробами містять розширені переліки документів, які мають подаватися для отримання ліцензії.

Також слід вказати на відсутність ліцензійних умов на провадження оптової або роздрібною торгівлі алкогольними напоями, що є недоліком унормування ліцензування обігу алкогольної продукції. Звичайно основні вимоги щодо ліцензування обігу алкогольної продукції закріплені в Законі, але в подальшому пропонується прийняти у встановленому порядку ліцензійні умови щодо провадження роздрібною та оптовою торгівлі алкогольною продукцією, що дозволить систематизувати вимоги щодо ліцензіатів та забезпечить прозорість відносин ліцензування в цій сфері.

Особливою вимогою для отримання ліцензії на роздрібну торгівлю алкогольними напоями є те, що додається довідка податкової служби про реєстрацію електронних контрольно-касових апаратів (книг обліку розрахункових операцій), що знаходяться у місці торгівлі. У додатку до ліцензії на роздрібну торгівлю алкогольними напоями суб'єктом господарювання зазначається адреса місця торгівлі і вказуються перелік електронних контрольно-касових апаратів та інформація про них. Таким чином, якщо дотримуватися вимоги законодавця, суб'єкт, що отримав ліцензію на право провадження роздрібною торгівлі, не має права безоплатно відчужувати кінцевим споживачам алкогольну продукцію, оскільки ліцензіат має через електронний контрольно-касовий апарат зафіксувати отримання коштів. Крім того, слід звернути увагу, що відповідно до вимог Закону ліцензія видається, на кожне місце роздрібною торгівлі алкогольною продукцією (за кожного електронно-касового апарату), що дало підставу стверджувати, що об'єктом ліцензування є не торговельна діяльність, а місце торгівлі³.

Також слід вказати, що Департамент контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів розглянув питання щодо можливості розра-

хунків за придбані алкогольні напої у безготівковій формі зазначив, що ст. 15 Закону визначений механізм здійснення роздрібною торгівлі алкогольними напоями через електронний контрольно-касовий апарат, внесений до ліцензії на підставі заяви суб'єкта господарювання та довідки державної податкової служби про реєстрацію електронного контрольно-касового апарату, що знаходиться у місці торгівлі. Порядок проведення будь-яких інших форм розрахунків при здійсненні роздрібною торгівлі алкогольними напоями Законом не передбачений⁴.

Отже, чинне законодавство щодо роздрібною купівлі-продажу алкогольної продукції не передбачає безготівкових розрахунків, але в даному випадку слід передбачити можливість у правилах роздрібною продажу алкогольних напоїв здійснювати розрахунки у безготівковій формі, наприклад чеками. Таким чином, необхідно внести зміни до Закону в частині можливості здійснення розрахунків за договором роздрібною купівлі-продажу алкогольної продукції в готівковій і безготівковій формі.

Крім того, ст. 15 Закону передбачає, що суб'єкти господарювання, які отримали ліцензії на виробництво або імпорту алкогольних напоїв, здійснюють поставку цієї продукції підприємствам оптової і роздрібною торгівлі та іншим українським споживачам за наявності ліцензії на оптову торгівлю. Вбачається, що розмежування порядку видачі ліцензій на виробництво та оптову торгівлю ними не відповідає сутності ліцензування і не має бути вимоги в законодавстві щодо окремого отримання ліцензії на виробництво та оптову торгівлю виробниками. Тому пропонується внести зміни до законодавства України, що виробники не мають отримувати ліцензію на оптову торгівлю, оскільки цілком зрозуміло, що вироблена ними продукція має бути випущена на ринок.

Особливо актуальним для належного унормування процедур ліцензування обігу алкогольної продукції є визначення розміру сум, які мають внести суб'єкти господарювання до бюджету після прийняття органами ліцензування рішення про видачу ліцензії. При цьому можуть реалізуватися такі варіанти стягнення відповідних коштів: отриманих коштів має бути достатньо для фінансування органу ліцензування, який здійснює видачу ліцензій на право провадження господарської діяльності; надходжень має або може бути менше, ніж необхідно для фінансування певного органу ліцензування; надходження значно перевищують затрати по реалізації процедур ліцензування, але за їх рахунок здійснюється фінансування інших статей бюджету. Поширеною є думка, що встановлення плати за ліцензію має на меті виключно поповнення бюджету⁵. Фахівці вказують, що визначення розміру плати за ліцензію у сфері обігу алкогольних напоїв та порядок стягнення відповідних сум має особливий порядок⁶.

Для порівняння, Законом про ліцензування визначено, що плата за видачу справляється у розмірі однієї мінімальною заробітної плати, якщо органом ліцензування є центральний орган виконавчої влади, або в розмірі 0,5 мінімальною заробітної плати, якщо органом ліцензування є місцевий орган виконавчої влади. Закон передбачає інший механізм стягнення плати за ліцензію на право торгівлі алкогольною продукцією, зокрема видача ліцензії здійснюється після фактичного надходження плати за ліцензію, при цьому на оригіналі ліцензії робиться відмітка про надходження чергового платежу, але розмір платежів та порядок сплати в сфері обігу алкогольної продукції має особливий характер. Так, Законом визначено, що в сфері ліцензування оптової торгівлі алкогольною продукцією річна плата за ліцензії на право виробництва та імпорту або експорту алкогольної продукції становить 780 гривень. У той же час оптова торгівля алкогольними напоями може здійснюватись за умови отримання відповідної ліцензії строком на п'ять років, щорічна вартість якої становить 500000 гривень. Таким чином, існує значний дисбаланс щодо розміру платежів щодо вартості ліцензій на виробництво алкогольних напоїв та оптову торгівлю ними, що має бути усунуто.

Ст. 15 Закону визначає, що плата за ліцензію на роздрібною торгівлю алкогольними напоями, становить 8000 грн. на кожний окремих, зазначений у ліцензії електронний контрольно-касовий апарат, що знаходиться у місці торгівлі; на території сіл і селищ, за винятком тих, що знаходяться у межах території міст, – 500 грн. на роздрібною торгівлю алкогольними напоями на кожний окремих, зазначений у ліцензії електронний контрольно-касовий апарат, що знаходиться у місці торгівлі.

При цьому, заслуговує на увагу позиція комітету Верховної Ради України з питань фінансів та банківської діяльності, який вважає, що надходження коштів до бюджету є однією з основних вимог видачі та дії ліцензії⁷. Проте, з точки зору податкового законодавства, його не можна визнати певним видом податкового платежу, оскільки всі види податків та зборів визначені в Законі України «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 р. № 1251-ХІІ. Це положення закріплене в листі Державної податкової адміністрації України від 14.04.2004 р. № 6506/7/21-0917, в якому, зазначено, що Закон за предметом правового регулювання не належить до податкового законодавства і не є законом про оподаткування.

Отже, потрібно зробити висновок, що встановлення в такому вигляді розмірів платежів за видачу ліцензії у сфері обігу алкогольної продукції має на меті виключно поповнення бюджету. Проте в цьому випадку суб'єкти господарювання уже сплачують податки, в тому числі акцизний збір відповідно до Закону України «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби» від 15.09.1995 р. № 329/95-ВР. Якщо все ж таки визнати плату за видачу ліцензії як податковий платіж, то необхідно внесення змін до законодавства, що регламентує порядок ліцензування господарської діяльності за її видами, та відповідно, до податкового законодавства.

Поряд з цим, Законом та іншими нормативно-правовими актами, що регламентують обіг алкогольної продукції, передбачено притягнення осіб, які порушують законодавство в сфері ліцензування обігу алкогольної продукції до юридичної відповідальності. Зокрема, фахівці окремо виділяють фінансові санкції за порушення «тютюново-алкогольного» законодавства, що передбачені законом⁸. Також Законом передбачено особливості анулювання ліцензії та призупинення ліцензії, що не відповідає загальним положенням Закону про ліцензування.

Отже, слід визначити, що причиною застосування спеціального порядку ліцензування обігу алкогольної продукції є сплата значних сум до бюджету суб'єктами господарювання, які здійснюють торгівлю алкогольною продукцією. У такому разі, плата за ліцензію на право торгівлі алкогольною продукцією слід розглядати як податковий платіж, що, в свою чергу, передбачає внесення змін до податкового законодавства. У разі, коли плата за видачу ліцензії не розглядатиметься як податковий платіж, то ліцензування обігу алкогольної продукції має врегулюватися Законом про ліцензування, зокрема порядок видачі ліцензії та розмір плати за видачу ліцензії має унормуватися саме Законом про ліцензування. Також вбачається, що розмежування порядку видачі ліцензій на виробництво та оптову торгівлю ними не відповідає сутності ліцензування і не має бути вимоги в законодавстві щодо окремого отримання ліцензії на виробництво та оптову торгівлю виробниками. Тому пропонується внести зміни до законодавства України, що виробники не мають отримувати ліцензію на оптову торгівлю.

¹ Шпомер А. Ліцензування господарської діяльності як засіб державного регулювання економіки // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 2. – С. 44.

² Шпомер А. Сутність і призначення спеціального порядку ліцензування деяких видів господарської діяльності // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 7. – С. 58.

³ Ліцензування господарської діяльності / С. Береславський (упоряд.), С. Сегеда (упоряд.). – К.: Центр комерційного права, 2001. – 80 с. – С. 32-33.

⁴ Щодо можливості розрахунків за придбані алкогольні напої та тютюнові вироби у безготівковій формі: лист Державної податкової адміністрації України від 22 листопада 2007 р. № 4120/32-0415 // Все про бухгалтерський облік. – 2007. – № 116.

⁵ Саніахметова Н. О. Підприємницьке право: Суб'єкти підприємництва. Кредитування. Оренда. Лізинг. Зовнішньоекономічна діяльність. Інвестиції. Антимонопольне законодавство. Захист від недобросовісної конкуренції. Реклама: Навч. посібник, 2-е вид. – К.: А.С.К., 2002. – 704 с. – С. 111.

⁶ Адміністративна процедура та адміністративні послуги: Зарубіжний досвід і пропозиції для України / Центр політико-правових реформ / І. Б. Коліушко (відп.ред.), В. П. Тимошук (авт.-упоряд.). – К.: Факт, 2003. – С. 130.

⁷ Щодо деяких питань ліцензування: лист комітету Верховної ради України з питань фінансів та банківської діяльності від 2 червня 2005 р. № 06-10/10-652 // Все про бухгалтерський облік. – 2005. – № 62.

⁸ *Владимирська К.* Адміністративно-господарські санкції // Бухгалтерський тиждень. – 2004. – № 25. – С. 33.

Резюме

У статті розглянуто особливості ліцензування оптової та роздрібною торгівлі алкогольною продукцією, зокрема визначено, що запровадження спеціального порядку ліцензування в цій сфері має на меті поповнення бюджету. Обґрунтовується необхідність зміни порядку ліцензування в цій сфері в частині порядку видачі ліцензій та визначення розміру платежів за видачу ліцензії.

Ключові слова: господарська діяльність, ліцензія, орган ліцензування, ліцензіат, алкогольна продукція.

Резюме

В статье рассмотрены особенности лицензирования оптовой и розничной торговли алкогольной продукцией, в частности определено, что внедрение специального порядка лицензирования в этой сфере имеет целью пополнения бюджета. Обосновывается необходимость изменения порядка лицензирования в этой сфере в части порядка выдачи лицензий и определение размера платежей за выдачу лицензии.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, лицензия, орган лицензирования, лицензиат, алкогольная продукция.

Summary

In this article it was reviewed features of licensing of spirits wholesale and retail trade. Particularly it was defined that introduction of special system of licensing due budget charging. Necessity of licensing order modification was grounded. This modification must be directed to changing of issuance of a license and determining of a licensing fee.

Key words: economical activity, license, authority of licensing, licensee, spirits.

Отримано 3.12.2009

Г. П. ТИМЧЕНКО

Геннадій Петрович Тимченко, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

РОЗПОРЯДЧІ ПРАВА СТОРІН У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Процесуальне законодавство передбачає, що в ході судового розгляду з'ясується, чи підтримує позивач свої вимоги, чи визнає відповідач вимоги позивача та чи не бажають сторони укласти мирову угоду¹ або звернутися для вирішення спору до третейського суду (ст. 173 ЦПК, ст. 135 КАС). Як зазначає О. В. Шутенко, це універсальні права сторін, котрими вони визначають межі судового захисту, впливають на рух справи і сутність рішення, яке приймається². Додамо лише, що ці права є розпорядчими за своєю суттю, тобто в їх основі лежить принцип диспозитивності, котрий припускає не тільки деталізацію і різноманітність форм і процедур, але й стимулювання активності учасників процесуальних правовідносин³. Тому ми приділемо увагу розгляду прав позивача на змінення позову, відмову від позову, прав відповідача на визнання позову, подання ним зустрічного позову, на право обох сторін укласти мирову угоду.

Відповідно до ст. 31 ЦПК, ст. 22 ГПК, ст. 51 КАС позивач має право протягом усього часу розгляду справи (в КАС – в будь-який час до закінчення судового розгляду, в

© Г. П. Тимченко, 2010